

THOMAS SEDLACEK'İN İYİ, KÖTÜ VE EKONOMİ GILGAMIŞ'TAN WALL STREET'E İKTİSADİ ANLAM ARAYIŞI KİTABINDA EKONOMİNİN HİKÂYESİ

 Munise Tuba AKTAŞ^a

Özet

Bireyin davranışları farklı güdülerle açıklanabilir. İnsanı eyleme geçiren kararlar, gündelik yaşamın bir parçasıdır. Öte yandan alınan kararlar, rasyonel bireyin rasyonel seçim kısıtıyla çerçelenemeyecek kadar kompleks ve farklı dinamiklerle ilintilidir. İnsanı duygularından ve değerlerinden soyutlayarak tek tipleştirilen rasyonalite ve kişisel çıkar varsayımları, davranış ve güdülerdeki bireysel farklılıkları göz ardı etmektedir. Bu anlayışla eser, iktisadi davranışı anlamada matematiksel modeller kadar kültürel birikime, inanç ve değer sistemlerini oluşturan ve şekillendiren ekonomi dışı unsurlara dikkat çekmektedir. Sedlacek, bu değerlendirmeleri temelde iki kısımda yapmıştır. İlk kısım Kadim Ekonomi ve Ötesi başlığını taşımaktadır, ikinci kısım ise Sapkın Düşünceler başlığı altında ele alınmıştır. Yazar, ilk kısımda mitolojinin, dinin, teolojinin, felsefenin ve bilimin içindeki ekonomiyi ele aldığı; ikinci kısımda ise ekonominin içindeki mitolojiyi, dini, teolojiyi, felsefe ve bilimi aradığını belirtir. Kitap kimi zaman efsanelerden, kimi zaman kutsal kitaplardan kimi zaman da modern iktisat teorisinden, filozoflardan ve düşünürlerden yapılan alıntılarla sadece ilgi çekici değil, aynı zamanda okuyucun düşün dünyasına farklı pencereler açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Rasyonalite, Kültür.

THE STORY OF ECONOMICS IN THOMAS SEDLACEK'S BOOK TITLED *ECONOMICS OF GOOD AND EVIL: THE QUEST FOR ECONOMIC MEANING FROM GILGAMESH TO WALL STREET*

Abstract

An individual's behavior can be explained by different motives. Our decisions that put people into action are part of everyday life. On the other hand, the decisions taken are too complex and related to different dynamics that cannot be framed by the rational choice constraint of the rational individual. Assumptions of rationality and self-interest, which standardize people by isolating them from their emotions and values, ignore individual differences in behavior and motives. With this understanding, the book draws attention to cultural accumulation, non-economic factors that form and shape our belief and value systems, as well as mathematical models in understanding economic behavior. Sedlacek made these evaluations basically in two parts. The first part is titled Ancient Economics and Beyond, and the second part is covered under the title of Blasphemous Thoughts. In the first part, the author examines the economy in mythology, religion, theology, philosophy and

^aDoç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat, mtturker@anadolu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2023, Makale Kabul Tarihi: 23.06.2023

science; In the second part, he states that he is looking for mythology, religion, theology, philosophy and science in economics. The book is not only interesting, but also opens different windows to the reader's world of thought, sometimes with quotations from legends, holy books, modern economic theory, philosophers and thinkers.

Keywords: Economics, Rationality, Culture.

Giriş

Sedlacek'in, 2009 yılında "Ekonomie Dobra A Zla" başlığıyla Çekçe yayımlanan eseri, 2012 yılında "Economics of Good and Evil the Quest for Economic Meaning Gilgamesh to Wall Street" başlığıyla İngilizce'ye, 2017 yılında ise "İyi, Kötü ve Ekonomi Gilgamesh'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı" başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Sedlacek, iktisadın zamanla geçirdiği değişimi gözler önüne sermekte ve okuruna iktisatla etik arasındaki ilişkiyi değerlendirme fırsatı vermektedir. Yazar, iktisadın uygarlığın kültürel öğeleriyle bağlantılı bir biçimde ele almakta ve bu yönüyle iktisat biliminin gelişimini ortaya koyan standart aktarımlardan ayrılmaktadır. Bu ayrışmanın nedeni, yazarın eserinde de vurguladığı gibi sadece ekonomi aracılığıyla insanı ve dünyayı anlamının mümkün olmamasıdır. Yazara göre ekonominin sınırlarının dışına çıkmak diğer bir deyişle ötesine geçmek felsefe, tarih, antropoloji, psikoloji gibi diğer disiplinlerden destek alınmasıyla mümkündür. Ekonominin hikayesini anlatma amacı taşıdığı belirten yazar, anlaşıldığı üzere farklı disiplinleri işe koymakta ve ekonominin izlerini modern ekonominin ortaya çıkışından çok daha eski tarihlerde aramaktadır. Bu doğrultuda kaleme alınan eser, "Ekonominin Hikayesi: Şiirden Bilime" başlıklı giriş kısmından sonra iki bölüme ayrılmıştır. "Kadim Ekonomi ve Ötesi" başlığını taşıyan ilk bölüm, yedi başlık altında toplanmıştır. Bu bölümde Gilgamesh Destanı'na, bazı dini öğretilere ve önemli düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. "Sapkın Düşünceler" başlığını taşıyan ikinci bölüm de aynı şekilde yedi başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde yazar, ana akım iktisadi görüşlerin dışına çıkmakta ve muhalif bir tavır sergilemektedir. Ekonominin maddi refah, iktisadi büyüme vurgusuna ve matematiğin iktisattaki yerine yönelik alternatif görüşleri öne çıkarmaktadır.

Ekonominin kültürel unsurlarla bağının sürükleyici bir dille aktarıldığı bu eserde yazar, ana akım iktisadın etik ve ahlak gibi iktisadın temel konularını göz ardı ettiğini, iktisadın analitik-teknik boyutla sınırlandırıldığını belirtmektedir. Ayrıca eserde ekonominin normatif niteliğine vurgu yapılmaktadır. Zira yazarın belirttiği gibi, ekonominin dünyayı tasvir etmesi yanında nasıl olması gerektiğine dair sahip olduğu bakış açısı değer yargıları barındırmaktadır. Yazar eserinde, ekonomi biliminin indirgemeci, analitik ve matematiksel kalıplara sokan yaklaşımlarını dengeleme amacı güttüğünü belirtmektedir.

A. İYİ VE KÖTÜNÜN BİRLİKTELİĞİNİ İKTİSADİ OLARAK OKUMAK

İyi ve kötü; ekonominin yönetimi, işleyişi ve performansı bağlamında ele alınabileceği gibi tutku ve çıkarlarının yönlendirmesiyle hareket eden insan davranışları ekseninde de ifade edilebilir. Bu kapsamda davranışların bireysel ve toplumsal açıdan doğurduğu iyi ya da kötü sonuçlar irdelenebilir. İyi ve kötü tanımlamasının insan davranışlarına ve duygularına indirgenmesiyle kötülüğü, günahı

imleyen açgözlülük, bencillik ve yıkıcı tutkuların toplumsal faydaya dönüşmesi ve doğal bir düzen yaratması 18. yüzyıl düşünürlerince dile getirilmiştir.

Giambattista Vico'ya göre takdiri ilahinin akıllıca yasaları sayesinde yalnızca kendi tatminine yönelmiş insanların tutkuları, onların toplumda bir arada yaşamasına olanak sağlayan toplumsal bir düzene evrilir. "Bırakınız yapsınlar" görüşünün öncülerinden sayılan Bernard Mandeville, "Arılar Masalı'nın" belirli kısımlarında "bireysel günahları" "toplumsal faydaya dönüştürmek" için gerekli koşulun ve bu dönüşümü sağlayacak faktörün "becerikli politikacının ustaca yönetimi" olduğunu öne sürmektedir. Burada "ustaca yönetim" ile uygun yasal ve kurumsal yapının zamana yayılarak deneme yanılma yöntemiyle evrimsel bir biçimde yavaş yavaş oluşumu ifade edilmektedir (Hirschman, 2008, s. 38). Bernard Mandeville; kendini düşünmeyi, bencilliğimizi ya da içimizdeki şeytanı kaybetmenin, kötülük ve ahlaki kusurların kökünün kazınmasının gelişmeyi olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürer. Çünkü her kusur aynı zamanda ya mala ya da hizmete yönelik etkin talep demektir. Gelişmiş bir toplum, bu ihtiyaçların maddi tatmininden kazanç sağlar ve dolayısıyla söz konusu kusurlar gelişme dinamiğinin bir bileşenidir (Sedlacek, 2017, s. 197-200). Hobbes'a göre şöhret veya maddi nesnelere için ölçülü arzular, makul miktarda şöhret ve zenginlik kendi korunmamız için yararlı olabileceği sürece makul olabilir (Hobbes, 1978'den aktaran Anderson 2003, s. 54).

Hegel'in Aklın Kurnazlığı kavramı, tutkularının peşinden giden insanların aslında kendilerinin farkında olmadıkları yüksek bir dünya-tarihsel bir amaca hizmet ettikleri düşüncesini belirtir. Benzer bir yaklaşımı sergileyen Adam Smith, bireysel çıkar amacıyla hareket eden insanın toplumsal faydayı arttırdığını öne sürer. Albert O. Hirschman'a göre Mandeville'in paradoksunu törpüleyen ve yaygın bir görüş haline getiren Adam Smith'dir. Smith'in düşüncesinde Bernard Mandeville'nin kullandığı "tutku" ve "günah" kavramlarının yerine "avantaj" ve "çıkarcılık" kavramlarının geçmesi önermenin genel kabulünü destekler (Hirschman, 2008, s. 39).

Bu noktada Adam Smith'in araçsal rasyonalite¹ yerine kullandığı "ihtiyat" (prudence) kavramının ve bu kavramın iki temel özelliği üzerinde duralım. "Bizim için oldukça yararlı olan özellikler, ilk olarak, sayesinde eylemlerimizin uzak sonuçlarını sezebildiğimiz ve eylemlerden kaynaklanması olası yarar ve zararları önceden görebildiğimiz üstün (superior) sebep ve kavrayıştır: ve ikinci olarak gelecek bir zamanda daha yüksek bir haz elde etmek veya daha yüksek bir acıdan sakınmak amacıyla bugünkü hazdan kaçınmayı veya bugünkü acıya katlanmayı sağlayan kendine hâkim olmaktır. Bu iki özelliğin birliği, bütün erdemler içinde birey için en yararlı olan ihtiyat erdeminde var olmaktadır" (Smith, 1759, 1776, s. 189'dan aktaran Kırmızıaltın, 2017, s. 189).

Diğer taraftan insanın kendi eylemlerine ilişkin haz ve acı hesaplamalarını zamansal boyutta sürekli yaparak en akılcı kararı veren bir varlık olarak düşünmek gerçekçi değildir. İnsanın doğasında yalnız akıl değil, tutku da vardır. Adam Smith aynı çalışmasında bunu şöyle ifade eder: "Kusursuz ihtiyatın, mutlak adaletin ve makul bir hayırseverliğin kurallarına göre hareket eden insana kusursuz, erdemli denilebilir. Ancak tutkular insanı yanlış yönlendirebilir; uyanık ve soğukkanlı zamanlarda benimsediğin tüm kuralları ihlal etmede kimi zaman tahrik edici kimi zaman da akıl çelici olabilir. En

¹Araçsal rasyonalite veri amaçlar setini en iyi şekilde tatmin eden araçların seçimidir (Kırmızıaltın, 2017, s. 26).

kusursuz bilgi, eğer en kusursuz kendine hâkim olmayla desteklenmezse, insanın kendi görevini yapmasına her zaman olanak sağlamayacaktır” (Smith, 1759, 1976, s. 237’den aktaran Kırmızıaltın, 2017, s. 49-50).

İhtiyat kavramından yola çıkarak insanın tutkunun peşinde akli devre dışı bırakarak her zaman rasyonel davranışın dışına çıktığı başka bir ifadeyle irrasyonel hareket ettiği görüşüne ulaşılır. Smith’in rasyonelliğe yaklaşımı, Sedlacek’in çalışmasında çok net ifadelerle görülebilir.

Günümüzde pek çok iktisatçı, varsayılan bu akılcılığın kusursuz bir biçimde çalışmadığını, sınırlı olduğunu kabul eder. Toplumlarda kuralların ve kurumların varlığı, insanın akılcılık gücünün sınırlı olduğunu göstergesidir (Bulutay, 2004, s. 63’ten aktaran Ruben, 2011, s. 33). Öte yandan insanlar her durumda çıkarlarını maksimum kılan seçeneği seçmeyebilir. Anderson (2000)’un çalışmasında insanları kişisel yarar yanında sorumluluk ve diğerlerine duyulan sevginin de motive ettiği ileri sürülür. Loewenstein (2000); korku, öfke, açlık, susuzluk, cinsel arzu, acı gibi duyguların davranış üzerinde etkilerinin önemli olduğunu ifade eder. Ayrıca çalışmada, bu duygulardan yoksunluğun yaşam kalitesini, hayatta kalma şansını ve neslin devamlılığını azaltacağı belirtilir.

B. KADİM EKONOMİ VE ÖTESİ

İktisadın hikâyesini, Sümer uygarlığıyla başlatan Sedlacek, uygarlığımızla birlikte gelişen iktisadi düşünceleri, iyilik ve kötülüğün penceresinden gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır.

İki bölümden oluşan eserin alt başlıklarla zenginleştirildiği görülmektedir. “Kadim Ekonomi ve Ötesi” başlığını taşıyan ilk bölümde, Gılgamış Destanı’na yer verilerek, Eski Ahit (Tevrat), Antik Yunan, Hristiyanlık dönemleri üzerinde durulmaktadır. Descartes, Bernard Mandeville ve Adam Smith’e Klasik ekonominin temel varsayımını destan aracılığıyla sorgulayan yazar, ölümsüzlük arayışında mücadele ve kahramanlıklarıyla öne çıkan Gılgamış’ın kendi menfaati doğrultusunda faydasını ençoklaştırma amacına odaklanmadığını belirtir. Eski Ahit alt başlığında ise yazar, iktisadi kapitalizmin ortaya çıkışında Yahudiliğin öncü rolü üzerinde durmuştur. Ayrıca bu başlık altında ekonominin yükseliş ve düşüş döngüsünün ahlaki nedenlere bağlandığı ilk iş döngüsüne ve mülkiyete, faize, sosyal yardımlara yönelik kurallara yer verilmiştir.

Sedlacek, İbrani düşüncesinin çalışmaya yaklaşımını “Eski Ahit”ten yaptığı “tembel eller insanı yoksullaştırır, çalışan eller zengin eder” referansı ile tarif eder (Sedlacek, 2017: 93). Yazar, Şabat günü referansı ile çalışmanın yanında dinlenmenin, çalışılan sürenin keyfini sürmenin emredildiğini şöyle dile getirir: “Şabat gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Rabbe Şabat günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız” (Sedlacek, 2017: 93). Diğer taraftan yazarın, “dinlenmenin” bir amaç olarak günümüz modern dünyasında büyük ölçüde dışlandığına yönelik vurgusu göze çarpmaktadır. “Antik Yunan” alt başlığında ise Sedlacek; şair ekonomistlere, Ksenophon’un değer teorisine ve parasal arzuların yarattığı bireysel tatminsizliğe değinirken, Platon ve Descartes’in gerçekliğe dair görüşlerini mağara hikayesinden yola çıkarak aktarır. Aristoteles’in fayda anlayışının aslında iyi olana ulaşma amacı olduğunu ifade eden yazar, bu yaklaşımı daha yararlı bulmaktadır. Sedlacek, Stoacılar ile Epikürcüler (hedonistler) arasındaki görüş ayrılıklarını da bu

kısımda ortaya koymaktadır. Stoacılar iyi davranışı doğruluğu, kurallara uygunluğuyla değerlendirmektedir. Bu doğrultuda ahlaki kısıtlarla ilişkilendirdikleri davranışı bireyde yarattığı faydadan bağımsız tutmaktadır. Epikürcüler ise davranışın iyiliğini sonucuyla bağlantılı ele almakta ve eğer davranış fayda yaratıyorsa aynı zamanda iyi olarak değerlendirmektedirler. Sedlacek'in de işaret ettiği gibi ekonomi bilimi de iyinin fayda sağlamak olduğunu benimsemiştir. İncil ile ekonomi arasındaki bağ "Hristiyanlık" alt başlığında kurulmuş bu kısımda borç, günah ilişkisi; para sevgisi, hediye, iyilikle-kötülüğün beraberliği, özel mülkiyet, dayanışma, görünmez el, akılcılık Augustinus ve Aquinas'ın düşüncelerine de yer yer başvurularak ele alınmıştır. Sedlacek, "Mekanik Descartes" başlığında Descartes'le dünyayı ve ekonomiyi bilimsel yaklaşımla anlamaya çalıştığımız yeni bir döneme girildiğini ifade eder ve bunun iktisadi düşüncede yarattığı değişimi ortaya koyar. Bölümün son kısmında Sedlacek, Adam Smith'i iki temel eserine yoğunlaşarak yeniden okumaktadır.

İlk yazınsal yapıt olan Gılgamış Destanı'yla başlayan ilk bölümde Sedlacek, kötülüğün dizginlenmesi ya da kötü olarak atfedilen duyguların iyiliğe hizmet etmesinin izlerini aramaktadır. Destanda bahsi geçen yabancı Enkidu uygar yaşama ayak uyduran bir canlıya dönüştürülerek bu yaşamın bir parçası olur.

"Doğduğu yerde o yiğit
ilkyaz otlarını yerdi hep,
hayvanların sütüydü emmeye çalıştığı.
önüne ekmek koydular,
sıkıntıyla baktı, inceledi:
Enkidu bilmiyordu ekmek yemeği

, ...

"Ekmek ye Enkidu, yaşamın gereğidir bu."

...

Kıllı, kaba gövdesini suyla ovdu,

Bir de yağ sürününce adama döndü,

Giyisi giyindi üstüne, güvey gibi oldu," (Gılgamış Destanı 2021, s. 16).

Aslında farklı yorumlamalara açık olan bu destanda doğa ile uygarlık arasındaki savaş, insanın doğaya hükmetme ve onu dönüştürme ihtirası görülür².

² Gılgamış Sedir Ormanları'na gidip, oranın bekçisi Humbaba'yı öldürüp, Uruk'a kereste getirmek istemektedir. Enkidu'yu da bu yolculuğa ikna eder.

Gilgamiş, Uruk kentini görkemli surlarla çeviren acımasız, güçlü bir kraldır. Tanrıça Aruru, onunla başa çıkması için, kilden bir adam yoğurur: Enkidu (Gilgamiş Destanı 2021, s. 1).

“Sen insanı yarattın

Şimdi onun rakibini yarat

Onu Gilgamiş’a eşit güçte yarat

Bu ikisi birbirlerinin güçlerini ölçsün

Ve Uruk halkı huzur bulsun” (Gezgin, 2009, s. 9).

Enkidu’nun ortaya çıkışıyla, Gilgamiş’ın gücü dengelenmiş ve daha iyi bir krala dönüşmüştür.

Görüldüğü gibi yazar, ekonomi bilimini anlamada farklı disiplinlerle bağlantılar kurmakta ve ekonominin kökenini iyi ve kötünün ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedir.

Eserde, insanın ontolojik özünün iyi ya da kötü olmasının günümüz ekonomi politikalarının şekillenmesindeki rolüne dikkat çekilir. Bu çerçevede insanın doğuştan iyi ya da kötü olması devlet müdahalesi, düzenlemeler ve özgürlüklerin düzeyini etkiler niteliktedir. Hobbes’un ve Montesquieu’nun ifade ettiği gibi, “eğer insan insanın kurduysa” ve “güce sahip olanlar o gücü kötüye kullanmaya eğilimli ve engellemeye karşılaşıncaya kadar bunu sürdürüyorsa” insanları toplumsal iyiye yönlendirecek güçlü bir otoriteye ihtiyaç vardır. Öte yandan insan doğasının iyi olması durumunda bireylerin kendiliğinden toplumsal iyiye yönelmesi söz konusu olacak ve daha özgürlükçü bir ortam yaratılabilecektir.

Öte yandan din-ekonomi ilişkisinin Hristiyanlık ve Yahudilikle sınırlandırılması eserin bütünlükten uzak bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Bu kısımda yazarın ifadesiyle mitoloji, din, teoloji, felsefe ve bilimin içindeki ekonomi aranmaktadır. Burada yazarın dikkate değer bir eleştirisine ilk bölümün “Mekanik Descartes” başlığı altında rastlanır. Ekonomi sosyal bir bilim olmasına rağmen özellikle ana akım ekonomi Descartes’le paralel bir yaklaşımla mekanik, matematiksel, deterministik ve rasyonel özelliklere dayandırılmıştır. Bu yaklaşım insanın, toplumsal bağlamdan kopuk tasavvur edilmesine ve davranışların gerisindeki duygusal süreçlerin arka plana itilmesine yol açmıştır. Böylece insan davranışları üzerindeki sosyal ve psikolojik etkileşimin etkisi göz ardı edilmiş olur. İlk bölümün son iki başlığında Mandeville ve Smith’in görüşlerine yer verilmiştir. İlk modern ekonomist olarak tanıtılan Mandeville’nin “Arılar Masalı’na” dayalı olarak bencilliğin ilerlemenin kaynağı olduğu düşüncesi üzerinde durulur. Ardından Smith’in eserleri bütüncül bir biçimde değerlendirilmekte, ekonomiye katkısı popüler ve yaygın söylemlerin ötesine geçmektedir. Mandeville’nin “Arılar Masalı’na” dayalı olarak ahlaki kusurlar, bencillik, açgözlülükle ile ilerleme arasında ilişki kurulur. Adam Smith’in, klasik benmerkezci ekonomi biliminin öncüsü olduğuna dair genel görüşü sarsan yazar, Smith’in eserleri üzerine derin ve karşılaştırmalı bir okuma yapmaktadır. Sedlacek’in görünmez el kavramını daha geniş bir içerikle ele aldığı söylenebilir. Bu çerçevede görünmez el, yalnızca kişisel çıkar temelli serbest piyasa ekonomisinin işleyişinin temel açıklayıcısı değildir. Adam Smith’in “Ahlaki

Duygular Teorisi"ndeki görüşlerinden yola çıkan Sedlacek, görünmez elin aynı zamanda yeniden dağıtımın kollektif eli olduğunu şöyle ifade eder:

"...Onları yönlendiren görünmez el aracılığıyla geçim ihtiyaçlarının dağıtımını öyle yaparlar ki; eğer dünya üzerinde yaşayan herkese eşit dağıtılmış olsaydı, bu elin dağıtımına benzerdi ve böylece, buna niyetli olmadan, bunu bilmeden, toplumun çıkarını büyütür, türlerin çoğalmasına katkıda bulunurlar." (Sedlacek, 2017, s. 209).

Ayrıca bireyin davranışları bireysel çıkar dışında özgecillekle de açıklanır. Özgecillek bireyin, kendisine maliyet yaratma pahasına başkalarının iyiliğine ve yararına davranma eğilimidir. Bu çerçevede sıkıntıda olanlara yardım etme ya da anti-sosyal davranışları cezalandırma sayılabilir (Gintis, 2003, s. 408). Özgecillek; kişinin kendisi dışındaki kişilerin çıkarlarına yardım etme amacının güdüldüğüdür. Özgeci davranışta bireyin herhangi bir ödüllendirme beklentisi olmadan başkalarına yardımcı söz konusudur. (Balıkçoğlu & Karacaoğlu, 2007, s. 126). Özgeci davranışın kendisinin bizzat özgeci bireye ve çevresine fayda yaratması mümkündür. Smith, insanın özgeci yanına da vurgu yapar. Bu kapsamda Sedlacek, Smith'in insan davranışlarını sadece kişisel çıkar, bencillik, fayda-maliyet hesabı temelinde açıkladığına dair genel görüşe karşı çıkar. Bu karşı duruşu, Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi" adlı eserinden yaptığı şu alıntıyla destekler: "İnsanın her ne kadar bencil olduğu düşünülse de doğasında açıkça görülebilen ilkeler barındırır, öyle ki başkalarının çıkarı onu ilgilendirir, eline görmenin zevkini tatmaktan başka bir şey geçmese bile, onların mutluluğunu sağlamaya çalışır." Anlaşıldığı üzere Smith insan ilişkilerinde karşılıklı sevgi, empati, iyilik ve dayanışmanın önemi üzerinde durur (Sedlacek, 2017, s. 204).

Yazar tarafından Bernard Mandeville ve Adam Smith'in teorileri ışığında; görünmez el, homo economicus gibi kavramların yeniden incelendiği görülmektedir. Sedlacek, piyasanın görünmez el ilkesinin Adam Smith'ten önce Bernard Mandeville tarafından ortaya atıldığını ifade eder. Bernard Mandeville, bireysel ahlaki kusurların, toplumun ekonomik refahı için gerekli olduğu düşüncesini "Arılar Meseli: veya Şahsi Kusurlar, İctimai Faydalar" adlı eserinde arı krallığı metaforu üzerinden dile getirir. Burada dürüst, ahlaki toplumla ekonomik refah arasındaki eserde evrensel olarak nitelendirilen doğru yönlü ilişki, tamamen tersine çevrilmiştir. Eserde, Bernard Mandeville ile Adam Smith'in aynı temelde birleşmelerine rağmen, homo economicus'a attikleri içerik açısından birbirlerinden ayrıldıkları dile getirilir. Mandeville, bencillik ve kendini düşünme olgularını bireysel ahlaki kusurlar olarak görürken, Smith bireysel çıkar olarak nitelendirdiği kendini düşünmeye kötü bir anlam yüklememektedir. Bilindiği gibi Smith'e göre bireysel çıkar temelli kazanç elde etmeye yönelik davranışın aslında toplumsal yararı da beraberinde getirmesi söz konusudur. Burada Smith'in, doğal düzen düşüncesi karşımıza çıkmaktadır.

Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi"nde belirttiği gibi insan kendi çıkarları peşinde koşarken toplumsal çıkarı da maksimuma ulaştırır. Smith, bencil bir davranış olarak kişisel çıkar peşinde koşmanın ve kâr güdüsüyle hareketin toplum açısından da oldukça yararlı olduğunu bir örnekle şöyle açıklar: Akşam yemeğimizin önümüze gelmesinin nedeni fırıncının, manavın, kasabın bizi düşünmesinden değil, onların bencil davranmasından dolayıdır. Onların bencilliği bizim çıkarımızla örtüşür (Atamtürk, 2002, s. 11). Öte yandan Bernard Mandeville ve Adam Smith'in, kendini düşünme ve

bireysel çıkarın toplumsal refah için iyi olduğu görüşünü paylaştıkları anlaşılmaktadır. Sedlacek, Smith'in ekonomi bilimine katkısının Smith'le özdeşleşen piyasanın görünmez eli ve homo economicus'tan çok daha kapsamlı olduğunu ve en değerli katkısının ise ahlaki olduğunu ifade etmektedir.

C. SAPKIN DÜŞÜNCELER

"Sapkın Düşünceler" başlığını taşıyan ikinci bölüm alt başlıklar altında kaleme alınmıştır. Bu alt başlıklar sırasıyla şöyledir: Açgözlülük İhtiyacı; İstemenin Tarihi; İlerleme, Yeni Âdem ve Şabat Ekonomisi; İyi ve Kötü Ekseni ve Ekonominin Kutsal Kitapları; Piyasanın Görünmez Elinin Tarihi ve Homo Economicus; Hayvani Ruhun Tarihi: Hiç Uyumayan Rüya, Meta Matematik; Gerçeğin Efendileri: Bilim, Mitler ve İnanç. Yazar ikinci bölümde; ekonominin içindeki mitolojiyi, dini, teolojiyi ve felsefeyi aradığını belirtmektedir. Yazar bu bölümde, iktisadın tanımında da vurgulanan sınırsız ihtiyaç kavramına hem eleştirel bir yaklaşım sergilemekte hem de kapitalist gelişme için önemine dikkat çekmektedir.

İkinci bölümde ilk günahın ve kötülüğün arzu ve merakın tetiklemeyle ortaya çıktığı, Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi alıp yemesi ve Pandora'nın kutusunun açılmasıyla tasvir edilir. Burada yazar; tüketim, istek, merak ve doyumsuzluğun insan doğasındaki yerini sorgulamakta ve zenginliği insanı baştan çıkaran bir unsur olarak ifade etmektedir. Kötülüğü dünyaya getiren tutku ve merakın birlikteliğiyle insanlığın aşırı istek ve doyumsuzluğunun hikayelerinden çıkardığı ana fikri yazar şöyle dile getiriyor: "İstedığımız her şeye sahip olsak, cennette bile yaşasak, bize yine de yetmez, (gerekmediği halde) tüketmeye, (yasaklanmış olsa bile) ihtiyacımız olmayanı tüketmeye ve Pandora'nın kutusunu açmaya her daim meyilli olacağız" (Sedlacek,2017, s. 229).

İhtiyaç ile istek arasındaki bağın kopması başka bir deyişle isteklerimizin sahip olduklarımızdan hep daha fazla olması doyumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede yazarın da atıfta bulunduğu Stigler'e (1987) göre, "makul bireyin istediği asıl şey doyurulan isteklerden elde edilen tatmin değil, daha fazla sayıda ve daha iyi isteklerdir" (Sedlacek, 2017, s. 231). Eserde insanlığın hedonizmin güdümünde ilerlediği belirtilmekte ve günümüzde yaşamda eksikliği duyulanın "ölçülülük" olduğu ifade edilmektedir.

"İlerleme, Yeni Âdem ve Şabat Ekonomisi" başlığında ilerleme düşüncesine yer verilirken sürekli ve maksimum büyümenin sorgulandığını, mutluluk paradoksu ve ilk bölümde yer verilen Şabat ekonomisinin kurallarının yazar tarafından tekrar hatırlatıldığını görmekteyiz. Bu kısımda yazar, ilerleme ve büyümenin sosyal, iktisadi ve politik yaşamımızın tek meselesi haline dönüştüğünü, hem birey hem de toplum açısından dünyevi cennetin kapılarını açacağına dair güçlü bir inancın olduğu yanılımasına değinir. Yazar, David Hume'dan yaptığı alıntıya dayalı olarak ifade eder. Burada servet biriktirmenin toplumsal önemini kaybettiğinde, ahlak kurallarının büyük ölçüde değişeceği ve geleneksel faziletlere dönüleceği ifadesi göze çarpar (Sedlacek, 2017, s. 251, 252). Öte yandan düşünürlerin öngörülerinin tersine yazar, ulaşılan bolluk ve zenginliğin insanın daha fazlasını isteme ve ona ulaşma konusundaki arzusunu azaltmadığına, aksine yarattığı yeni eksikliklerle daha fazlasına

ulaşmayı sürekli kamçılıdığına dikkat çeker. Sedlacek, toplumun zenginliğe, sürekli tüketmeye yönelik bağımlılığının borç bağımlılığıyla paralel geliştiğini ifade eder.

Sedlacek, insanoğlunun doğasında var olan sürekli olarak doyumsuz olma ya da yetinmeme ve daha fazlasını isteme özelliğinin kapitalist sistemin gelişimini sağlayan itici güç olduğunu belirtir. Ayrıca eserde zenginlik artışının insan mutluluğu üzerindeki etkisinin oldukça minimal düzeylerde olduğu vurgusu, Easterlin Paradoksu³'na referans gösterilerek yapılmaktadır.

Etik ve ekonominin beraberliğini tarihsel süreç içinde irdeleyen yazar, "İyi ve Kötü Ekseni ve Ekonominin Kutsal Kitapları" başlığı altında şu soruların yanıtını aramaktadır: İyilik karşılık bulur mu, iyi davranmak fayda ya da ekonomik çıkar sağlar mı? (Sedlacek, 2017, s. 268). Yazar; Immanuel Kant, Stoacılar, Hristiyanlık, İbraniler, Faydacılık, Epikür, Anaakım Ekonomi ve Mandeville'nin görüşlerinde yanıtların izini sürmektedir. İki uç örnekten biri olan Kant'ın etik anlayışı topyekün kişisel çıkar ve fayda karşıtıyken Mandeville ise fayda ile ahlak arasında sıra dışı bir ilişki kurmaktadır. Zira, ahlaksızlık artışı refah artışına olanak sağlar. Yahudilik ile Hristiyanlığın fayda yaklaşımını karşılaştırmalı bir biçimde ele alan yazar, Eski Ahit'te yaşamdan fayda ve haz duymaya karşı çıkılmadığını aktarır. Eserin ilk bölümünde de değinilen görünmez el ve homo economicus kavramının ikinci bölümde "Piyasanın Görünmez Elinin Tarihi ve Homo Economicus" başlığıyla tekrar ele alındığı görülür. Burada yazar, konuya bir sorgulamayla başlar. Görmediğimiz şeylere nasıl inanırız? Sedlacek, görünmez elin mucizevi gücüne olan inançtan bahseder. Kötülüğü iyiliğe, bireysel çıkarı toplumsal çıkara dönüştüren görünmez el ilkesinin iktisadi, etik, dini ve politik alanlarda da içerildiğini ve sadece iktisadi bir içerikle ele alınmadığını göstermektedir. Bu kısımda ekonomi biliminin etikle ilişkisini güçlendirmesi gerektiğini belirten yazara göre, insanın davranışlarının önemli bir belirleyicisi olan bencilliğin yakınlarla duyulan sevgiyle dengelenmesi ve tamamlanması lazımdır.

"Hayvani Ruhun Tarihi: Rüyalara Asla Uyumaz" başlığı altında Keynes'in hayvani ruh⁴ kavramına gönderme yapan Sedlacek, kavramı insanı eyleme geçiren, öngörülemez ve iktisadi güdülerin dışındaki itkilerimiz olarak tanımlar. Hayvani ruhun, insanın motivasyon kaynağı olduğunu ifade eder (Sedlacek, 2017, s. 295). Yazar, hayvani ruhu Enkidu ile temsil etmektedir. Sedlacek'e göre insan, medeni ve hayvani tarafıyla birlikte var olabilir. Biri diğeri için feda edilemez. İnsanın saf aklını imleyen bilim ve teknolojik ilerlemelerin gücüyle hayvani ruhun gücü dengelediğinde ya da uyumlaştırdığında huzurlu bir yaşam mümkündür. Çünkü her iki uç korkuyu, kaygıyı ve riski büyütür. İki ucun arasındaki bölge insan için makul bir bölgedir. Bu açıdan bakıldığında insan ne sadece aklın ne de sadece amigdalanın yönlendirmesine maruz kalmalıdır.

Düşüncenin aklın yönlendirmesiyle davranışa dönüştüğü görüşünün karşısında duran Sedlacek, ekonomiyle bağlantısı olmayan dürtülerin insan davranışlarını yönlendirmedeki gücünü göstermeye çalışmaktadır. Sedlacek, arzuların öğrenilen ve yönlendirilen özelliği üzerinde durmaktadır. Yazar,

³ Easterlin Paradoksu: Bu paradoksu, gelir ile yaşam memnuniyeti arasında doğrusal-logaritmik bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, gelir düzeyindeki artış, bireylerin yaşam memnuniyeti düzeyini başlangıçta arttırmakta ancak bir noktadan sonra bu etki sabitlemektedir (Kızıllarslan & Usta, 2021, s.533).

⁴ Eserde hayvani ruh, davranma dürtüsü, ekonomi dışı unsurların insanı yönlendirme ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Sedlacek, 2017, s.295).

“Metamatematik” başlığında sosyal bir bilim olan ekonominin büyük ölçüde matematiği odağına almasını eleştirmektedir. Gerçeklik tartışmasıyla başladığı son bölümde ise “Gerçeğin Efendileri: Bilim, Mitler ve İnanç” başlığı altında bilim, ekonomi ve modeller konusunda okurlara farklı bakış açıları sunmaktadır. İktisatta matematiğin ve modellerin araç olarak kullanılmasına dair yazarın görüşlerine rastlanmaktadır. Yazar, modellerin soyutlama olduğunu hatırlatır. İktisatçıların modellerden nasıl yararlanacağını bilmesi gerektiğini, Wittgenstein’den yaptığı, “iktisatçının işi onlara tırmanmaktır” (Sedlacek, 2017, s. 344) alıntısıyla ifade eder.

Sonuç

Eser, günümüz ekonomisinin maddi refah vurgusunun kusurlarını yeniden gözler önüne sermekte ve nicel hedefleri önceleyen iktisat politikalarının borç ve kriz yaratması yanında ekonomik krizleri giderek ağırlaştırmasının önüne geçebilmek için ekonomi ötesi bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Yazar eserini, ekonominin matematiksel algılanışından çok daha geniş ve etkileyici bir öyküye sahip olduğunu gösterme çabası olarak nitelendirmektedir. Ekonomi anlayışımızı geliştirecek bir kaynak niteliğinde olan söz konusu eser, iktisadın kültürel öğelerini gözler önüne sermektedir. Ekonominin sınırlarını zorlayan eser; okuyucuya edebiyattan, felsefeye, dine ve iktisada uzanan zengin bir içerik sunmaktadır. Kitap, kimi zaman efsanelerden, kimi zaman kutsal kitaplardan kimi zaman da modern iktisat teorisinin kurucularından, filozoflardan ve düşünürlerden yapılan alıntılarla hem ilgi çekici bir nitelik kazanmakta hem de okuyucunun düşün dünyasına farklı pencereler açmaktadır. Eser, iktisadi davranışı anlamada matematiksel modeller kadar kültürel birikime ve inanç ve değer sistemlerini oluşturan ve şekillendiren ekonomi dışı unsurlara da yer açmanın önemini sıklıkla vurgulamaktadır. Bu vurgu, ekonominin sosyal bir bilim olduğunu ve tarihten, zamanın ruhundan bağımsız olmadığını yeniden hatırlatmaktadır. Çalışmanın günümüzün güncel tartışma konularına da temas ettiği görülmektedir. Bu çerçevede sürekli büyümenin gerekliliği; büyümeme ya da küçülme tartışmalarının ön plana çıktığı bilinmektedir. Öte yandan çalışmanın temellendirildiği teorik yaklaşımların klasik iktisadi düşünce ve Keynesyen düşünceyle sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Bu eserle birlikte okuyucular iyi, kötü, mutluluk, refah, fayda, tüketim, ahlak, açgözlülük, gelişme kavramları üzerinde tekrar düşünme ve bireysel ve toplumsal yansımalarını bireysel düzlemde değerlendirme ihtiyacı hissedeceklerdir. Çalışmanın ekonomiye geniş açılı ve disiplinler arası yaklaşımı, gelecekteki çalışmaların sınırlarını genişleterek daha kapsamlı ve derin iktisadi kavrayışlara fırsat sunacaktır.

İktisadi disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alan bu eser, başlığıyla da iktisadın normatif yönüne vurgu yapmakta ve değer yargılarının önemini ortaya koymaktadır. Eseri, iktisatçıların ve iktisadi bilgi, birikim ve kavrayışını geliştirmek isteyenlerin okuması tavsiye edilir. Ayrıca eser, iktisada dair kalıplaşmış düşünce sistemlerinden ayrılan yönleriyle ve sayılar, grafikler, denklemler gölgesinde kalan iktisadın sosyal bilim yönünü yeniden hatırlatmasıyla dikkat çekicidir. İktisadın farklı disiplinlerle kesişim noktalarını göstermesi ve güncel iktisadi yaklaşımlarla uyumu esere yönelik ilgi ve merakı arttıracaktır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Anderson, E. (2000). Beyond homo economicus: New developments in theories of social norms. *Philosophy and Public Affairs*, 29(2), 170-200.
- Atamtürk, B. (2002). *Klasikler ve Adam Smith, İktisat'ın Dama Taşları, Ekoller-Kavramlar-İz Bırakanlar II*, Eğitim Serisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
- Balıkçoğlu, B. & Karacaoğlu, K. (2007). Sosyal bir ürün olarak topluma pazarlanan hayırseverlik: Stratejik hayırseverlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 121-141.
- Bulutay, T. (2004). İktisat kuramının temel ilkeleri ve eleştirileri. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 19(224), 30-91.
- Gezgin, İ. (2009). *Gılgamış*. Alfa Yayınları.
- Gılgamış Destanı (2021). Çev. S. Maden, Hasan Âli Yücel Klasikleri Dizisi, XV. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gintis, H. (2003). The Hitchhiker's guide to altruism: Gene-culture coevolution, and the internalization of norms. *Journal of Theoretical Biology*, 220(4), 407-418.
- Hirschman O. A. (2008). *Tutkular ve çıkarlar, kapitalizm zaferini ilan etmeden nasıl savunuluyordu?* (Çev. B. Cezar). İlk Basım, Metis Yayınları.
- Hobbes, T. (1978). *De homine. trans*, C. T. Wood, T.S.K. Scott-Craig, and B. Gert. *In man and citizen*, B.Gert (Ed.), Gloucester, Mass.: Peter Smith
- Kırmızıaltın, E. (2017). *İktisat ve rasyonalite, K.Marx, W.S.Jevons ve T.B. Veblen'de rasyonalite, insan, teori*. 1.Baskı, Heretik Basın Yayın.
- Kızıllarlan, Ş. & D. Usta (2021). Easterlin paradoksunun alternatif bir yaklaşımla incelenmesi: Panel kesirli polinomiyal modeller. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 533-550.
- Loewenstein, G. (2000). Emotions in economic theory and economic behavior. *American Economic Review*, 90(2), 426-432.
- Mandeville, B. (1924/1970). *The fable of the bees; or, private vices, public benefits*. P. Harth (Der.), Oxford: Clarendon Press, 1924; ve sonraki versiyon *Arılar meseli; veya şahsi kusurlar, içtimai faydalar*, Middlesex: Penguin.
- Montesquieu, C. S. (1989). *Spirit of laws*. A. M. Cohler, B. C. Miller ve H. S. Stone (Der.), Cambridge University Press.
- Ruben, E. B. (2011). *İktisadın unuttuğu insan*. Bağlam Yayıncılık.
- Sedlacek, T. (2017). *İyi, kötü ve ekonomi Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi anlam arayışı*. Çev. Alpogan Sabri Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- 668 | Smith, A. (1759, 1776). *The theory of moral sentiments*. Oxford University Press.
- Stigler, G.J. (1987). Frank Hyneman Knight. *The new palgrave: A dictionary of economics* içinde, J. Eatwell (Der.), Cilt 3, Stockton Press, 55-59.

